

प्रकरण ७

वाद्ये

उद्दिष्ट : संगीतातील वाद्यांची प्रासंगिकता समजून घेणे आणि वाद्य कुटुंबांचा शोध घेणे.

नोंदी आणि लय यांचा स्तरबद्ध आणि समृद्ध ध्वनी तयार करण्यासाठी वाद्यांचा वापर केला जातो.

क्रियाकलाप १: संगीतात वाद्यांची भूमिका

'श्यामले मीनाक्षी' हे गाणं ऐका. आता, ते स्वतः गाण्याचा प्रयत्न करा.

गीतकार : श्यामले मीनाक्षी

संगीतकार: मुथुस्वामी दीक्षितार
श्यामले मीनाक्षी
सुंदरेश्वर साक्षी,
शंकरी, गुरुगुहा,
सामुद्रावे, शिवेवा,
पामारा मोचानी
पंकजा लोचनी,
पद्मासन वाणी, हरी
लक्ष्मी विनुते शांभवी
श्यामले मीनाक्षी

"प्रत्येक संगीतकार कथाकार असतो, हृदयाचे किस्से सांगण्यासाठी सूर आणि लय वापरतो."

- रविशंकर, भारतरत्न,
पांडीतील चित्ता प्रवर्तक

0680CH07

क्रियाकलाप	वगोशी चर्चा करा
तुमच्या वर्गात उपलब्ध असलेल्या कोणत्याही संगीत वाद्यासोबत गाणे गा. किंवा, गाणं तालासह गाण्यासाठी शरीराच्या भागांचा वापर करा, जसे की टाळी वाजवणे, पाय ठोकणे इत्यादी	शरीराच्या अवयवांचा वापर केल्याने आपल्याला गाणे गाण्यास कशी मदत झाली आहे? तुम्हाला मजा आली का?
आता ऑडिओ ट्रॅकने गा. त्यासोबतची वाद्ये म्हणजे व्हायोलिन आणि मृदंग.	एक वाद्य एका संगीताच्या भागाच्या अनुभवावर कसा परिणाम करतो?
आता, पियानो आणि ड्रम्स या वाद्यांच्या नवीन संचावर ऑडिओ ट्रॅकसह गा.	वेगळ्या वाद्यांसह गाण्याचा तुमचा अनुभव कसा होता? तुमची पसंती होती का आणि का?

तुम्हाला माहित आहे का

उस्ताद बिस्मिल्ला खान हे
भारतरत्न विजेते भारतातील
महान शहनाई वादकांपैकी एक
आहेत. पूर्वी लोकसंगीतात
प्रामुख्याने वापरले जाणारे
शहनाई हे वुडविंड वाद्य या
महान संगीतकाराच्या प्रयत्नांमुळे
हिंदुस्थानी शास्त्रीय संगीतात
लोकप्रिय झाले. ते धार्मिक
सलोख्याचे प्रतीक मानले जायचे.

१५ ऑगस्ट १९४७ रोजी

भारताला स्वातंत्र्य मिळाले
त्या दिवशी लाल
किल्ल्यावर कार्यक्रम
करण्यासाठी त्यांना
निमंत्रित करण्यात
आले होते.

क्रियाकलाप २: ऐकणे आणि प्रतिसाद देणे

वाद्यासह सांगितली जाणारी कथा ऐका. वाद्यामुळे
कथानकाची खोली कशी वाढते हे समजावून
सांगा.

सरस्वती वीणा

हे वाद्य वाजवताना एखादी कथा ऐकण्याचा
प्रयत्न करा आणि आपल्या भावनांची नोंद
करा.

क्रियाकलाप ३ : वाद्य कुटुंबे

संगीताचे दोन महत्त्वाचे घटक म्हणजे सूर आणि
गती. त्याआधारे उपकरणांचे वर्गीकरण
खालीलप्रमाणे केले जाते.

- मेलोडी वाद्ये
- ताल वाद्ये

वाद्ये कशी वाजवली जातात यावर आधारित
त्यांचे पुढील वर्गीकरण केले जाते. वाद्यांचे
वर्गीकरण समजून घेण्यासाठी पुढील पानावर
दिलेले चित्र पहा.

तक्त्यात नमूद केलेल्या वाद्यांखेरीज लयीसाठी
वापरल्या जाणाऱ्या दोन वाद्यांची नावे सांगा?

1. _____
2. _____

सूरासाठी वापरल्या जाणाऱ्या दोन वाद्यांची नावे
सांगू शकाल का?

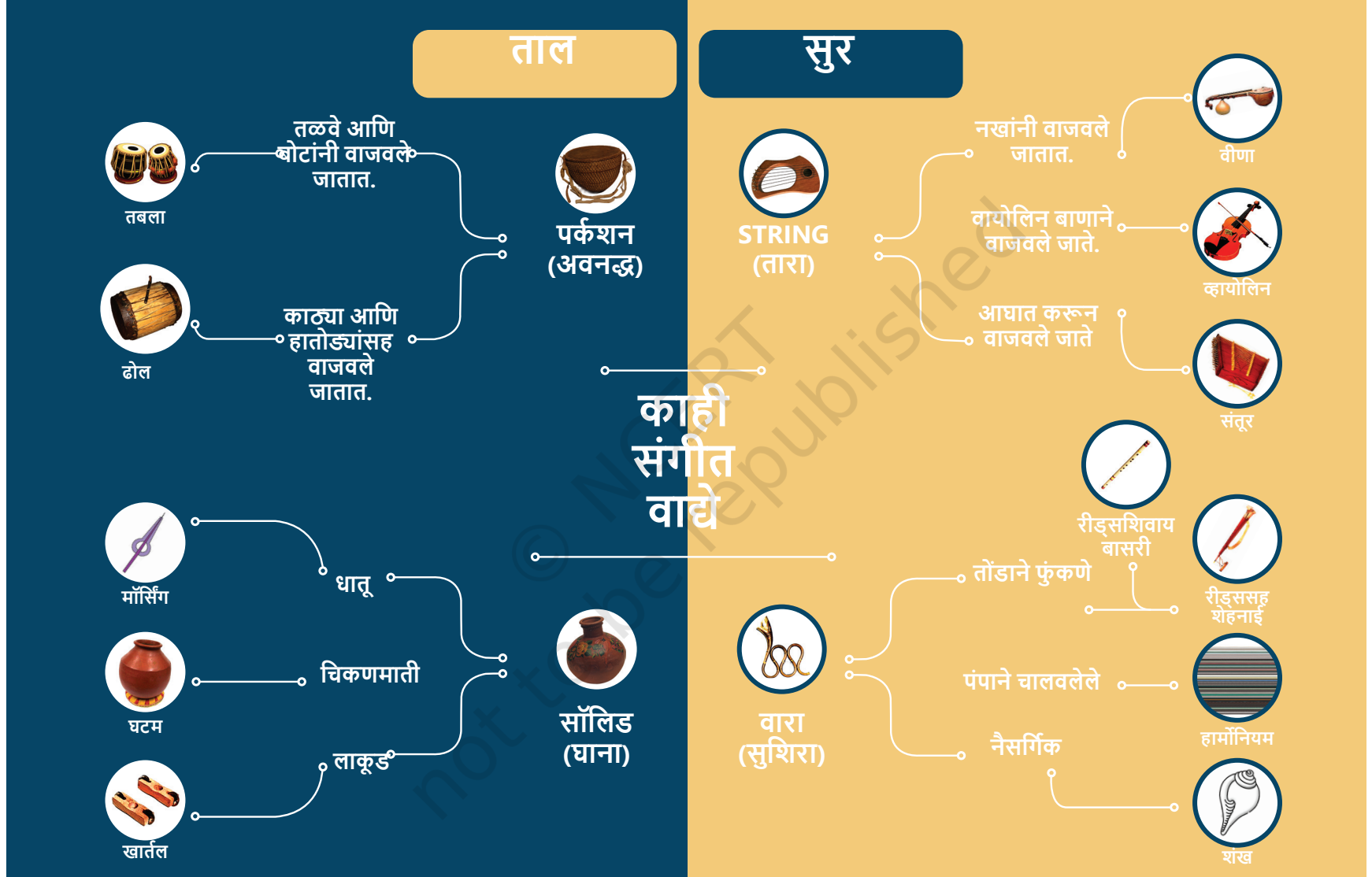
1. _____
2. _____

तार छेडून वाजवल्या जाणाऱ्या दोन सूरवाद्यांची
नावे सांगू शकाल का?

1. _____
2. _____

धातूपासून बनवलेल्या दोन ताल वाद्यांची नावे सांगू
शकाल का?

1. _____
2. _____

क्यूआर कोड स्कॅन करा आणि वाद्यासोबत जोड्या जुळवा.

क्यू कोड	वाद्य	क्यू कोड	वाद्य
१. 	अ. सतार	२. 	ब. संतूर
३. 	क. हार्मोनियम	४. 	ड. तानपुरा
५. 	इ. व्हायोलिन	६. 	फ. शहनाई
७. 	ग. फलक	८. 	ह. सरोद
९. 	ई. पावा	१०. 	ज. पखवाज

क्रियाकलाप ४: आपले वाद्य स्वतः बनवा

जलतरंग हे एक मनोरंजक वाद्य आहे ज्यात काच, धातू किंवा मातीच्या भांड्यांचा संच असतो ज्यात प्रत्येकाचे पाणी भिन्न असते. कलाकार लाकडी काठीने प्रत्येक वाटीच्या रिमवर वार करतो आणि संगीत निर्मिती करतो. हे एक सूर आणि तालवाद्य आहे. प्रत्येक भांड्यातील पाण्याच्या पातळीच्या वर असलेली हवा ध्वनी तयार करण्यासाठी कंपन करते म्हणून आपण त्याचे वाऱ्याचे साधन म्हणून वर्गीकरण करू शकतो. हे देखील एक विक्षिप्त वाद्य आहे कारण ध्वनी पडदा किंवा पृष्ठभागावर आदळून तयार होतो, जो भांड्यांचा रिम आहे.

आपल्या स्वयंपाकघरात उपलब्ध असलेल्या वाट्यांपासून आपण जलतरंग बनवूया.

तुम्हाला आवश्यक

पाच भक्कम वाटी, पाण्याचा एक डबा आणि दोन पेन्सिल किंवा लाकडी काठ्या. आता, आपण -

- एका रांगेत एका टेबलावर वाट्या व्यवस्थित करा.

- भांड्यांमध्ये वेगवेगळ्या प्रमाणात पाणी भरा. आपण पहिल्या वाटीमध्ये एक कप पाणी, दुसरी वाटी तीन चतुर्थांश कप, तिसरी वाटी अर्धा कप आणि चौथी वाटी एक चतुर्थांश कप पाण्याने भरू शकता.
- आपला जलतरंग वापरासाठी तयार आहे.
- पेन्सिल किंवा काठीने हळुवारपणे प्रत्येक भांड्याच्या रिमवर वार करा आणि स्वतःचे संगीत तयार करा. जेव्हा आपण वेगवेगळ्या भांड्यावर वाजवता तेव्हा कसे संगीत निर्माण होते याचे निरीक्षण करा.

शिक्षकांसाठी सूचना

शाळेने स्थानिक कलाकारांना कार्यशाळा आणि प्रदर्शनासाठी आमंत्रित करावे. विद्यार्थ्यांना कलाकारांसोबत संवाद साधण्यास प्रोत्साहित करावे, जेणेकरून त्यांना त्यांचे शिक्षकांकडून कसे शिकले, ते कोणत्या प्रकारचा जीवन जगतात आणि कलाकार जे काही अनुभव सामायिक करण्यास तयार असतील ते जाणून घेता येईल. तसेच विद्यार्थ्यांना विशिष्ट संगीत वाद्य शिकण्यास आणि त्याच्या मूलभूत वाद्य तंत्राचा सराव करण्यास प्रोत्साहित करावे (शिक्षकांच्या उपलब्धतेनुसार).

क्रियाकलाप ५: ऐका आणि शिका

इंडियन म्युझिक एक्सपीरियंस म्युझियम, बेंगळुरू यांनी तयार केलेला भारतातील वाद्यांचा दृश्य आणि श्रवणीय परिचय पहा. यापैकी कोणते वाद्य तुम्हाला आवडते आणि का? वेगवेगळ्या मार्गाची नोंद घ्या

क्रियाकलाप ६: चला एक प्रकल्प बनवू.

- संगीत आणि विज्ञान
- कोणत्याही स्थानिक संगीतकाराचे जीवनरेखाचित्र आणि त्यांची मांडणी.

संगीत वाद्यांचे जादुई विश्व

वाद्ये समृद्ध संगीतानुभव निर्माण करतात. उपकरणांची उपयुक्तता आणि ज्या साहित्याने त्यांची निर्मिती केली जाते त्यानुसार त्यांचे वर्गीकरण करता येते. तुम्हाला आवडणारी गाणी ऐका. वापरली जाणारी साधने ओळखा आणि त्यांचे विविध श्रेणींमध्ये वर्गीकरण करा.

पंडित रविशंकर
(भारतरत्न पुरस्कारविजेते)